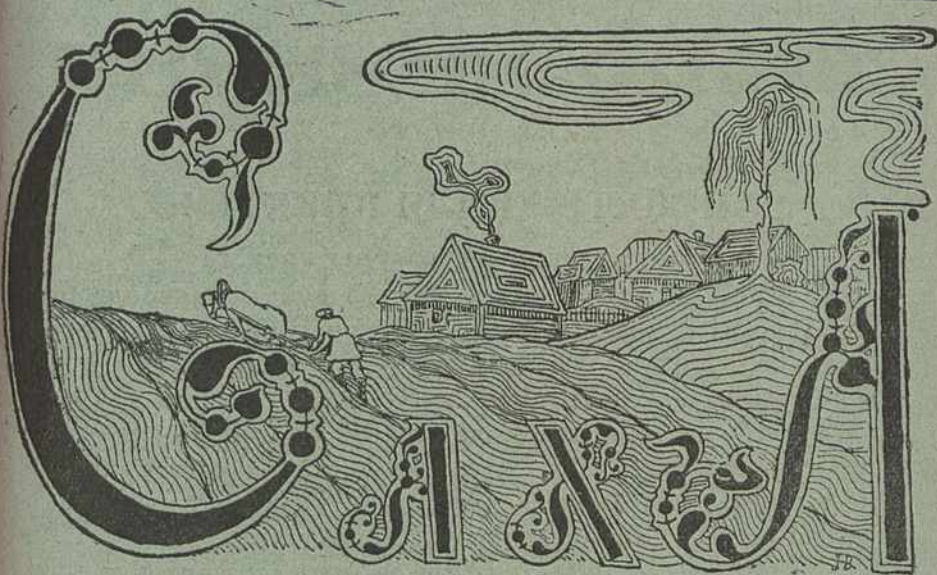

05410

Першы Беларускі Месячнік Сельскай Гаспадаркі.

З Ы М Е С Т :

Сэрвітуты	1
Падзолістая глеба, як вытворчая фабрыка зем- ляроба	4
Сарнякі на полі	7
Ражкі	10
Шалы	11
Гаспадарчыя парады	13
Праўныя парады	14
Наша хроніка	15

Цана асобнага нумару 30 гр.

3 практыкі для практыкі.

Неразмакаемы стаяльны клей.

Лепшы стаяльны клей-святла-жоўты, шклопадобны. Ён празрачны, хрупкі, як шкло. Такі клей разбіць на кусочки і заліць вадой. Як клей уцягне ўсю вду і распухне; прыбавіць $\frac{1}{10}$ частку алівы (варанага масла), падагрэць, але каб не падгарэў. Як стане гарачым і жыдкім, зараз-жа склейваць ім драўляныя часткі, стараючыся класць яго тонкім слоem, пакуль гарачы. Склееныя часткі сільна зажаць.

Танный клей. 2 часткі творагу (дасуха аджатага) і 1 частка свежа гашонай вапны змяшаць і акуратна расьцёрці. Сумесь павінна быць густаты, як смятана; пакуль клей свежы, ім трэба зараз-жа клеіць.

Замазка для шкла, метала і дзерава. Да паратка сьвінцовага глёту (можна дастаць у аптэцы) дабаўляць, добра расьціраючы, глецырын. Як атрымаецца пестраабразная маса, яна будзе годна для склеіваньня шкла, метала і дзерава. Маса цвёрдая, непрамакаемая і агняўпорная.

Сродак проціў мух у хлеве. Адна нямецкая с. гаспадарчая часопісь раіць ужываць проціў мух у хлявох змазаньне жалабаў і сьцен 10% рашчынам формаліны (можна дастаць у аптэцы), ці двуразовае бяленьне сьцен і жалабоў у хляве вапнай з дадаткам алуну. Быццам пасья гэтага мухі хутка ўцякаюць з такіх хлявоў і больш не дакучаюць жывёле.

САХА

Першы Беларускі Месячнік Сельскай Гаспадаркі.

Сэрвітуты.

Распараджэньнем Прэзыдэнта Польскае Рэспублікі, агалошаным у „Dzienniku Ustaw“ ад 1-га лютага 1927 г. на беларускіх землях да 1 студзеня 1930 г. касуецца сэрвітутнае права. Паводле распараджэньня, увайшоўшага ў сілу з дня яго агалошаньня ў „Dzienniku“, ліквідацыя сэрвітутаў мае адбывацца, як шляхам дабравольнае умовы вёскі з панам, так і прымукова—адпаведнымі зямельнымі ўладамі. З моманту ліквідацыі сэрвітутнага права вёска траціць права на карыстаньне гэй значнай часткай угодзьдзяў, якія адходзяць да маёнтку.

Прашло зусім мала часу, як гэтае распараджэньня маючае ў нас сілу закону, праводзіцца на беларускіх землях у жыцьцё, а ўжо наўкол ліквідацыі сэрвітутаў стварылася атмасфэра незадаволеньняў сялян, пераважна малазямельных. Пасольскія соймавыя клюбы літэральна закідваюцца шматлічэбнымі пратэстамі аб надужыцях пры ліквідацыі сэрвітутаў, польскія зямельныя суды на мясцох запоўнены сэрвітутнымі справамі, якія нярэдка даходзяць да найвышэйшага суда Польскае Рэспублікі са скаргамі сялян.

Так беларуская вёска зарэагавала на правядзеньне ў жыцьцё закона аб скасаваньні сэрвітутаў.

Што-ж тут напалохала нашу вёску?

Перш чым адказаць на гэтае пытаньне, заглянем да гісторыі сэрвітутнага права, прасачым „аграрныя рэформы“ на нашых землях і ўявім сабе сучасны эканамічны стан малазямельных сялян беларускае вёскі.

Скасаваньне фэодальнага строю пасяля крываваых бунтаў сялян на Захадзе Эўропы, няўдалая Крымская Вайна ў 1855 г., бунты сялян у Расеі і Беларусі ад-

крылі вочы Расейскаму царскаму ўраду, што ў прыго-
не хаваецца вялізная небясьпека для існавання цар-
скага трону. Праявы незадаволенняў сялян з кожным
днём усё больш палохалі царскі ўрад, які ўжо добра
бачыў, што калі нешта ня даць сялянам, дык апошнія
могуць забраць многа самі. Трэба было папярэдзіць
катастрофу, дзеля чаго царскі ўрад Аляксандра II вы-
даў акт ад 19.ІІ.1861 г. аб скасаваньні прыгону. Па
гэтаму акту, які шмат хто «чамусьці» называе «най-
вялікшай рэформай людзкай гісторыі», даў нашаму
селяніну свабоду толькі праўную. Эканамічнай падста-
вы для людзкага існавання сяляне і пры новых аб-
ставінах не дасталі. Крыўднасьць гэтае «свабоды»
больш усяго адчулі сяляне беларускіх зямель, дзе
уласьнікамі вялізных абшараў зьяўляліся чужынцы—
расейскія або польскія паны. Апошнія забралі найлеп-
шыя землі, аддаючы сялянам адлеглыя і малапрыгод-
ныя для земляробства кускі. Самы падзел рабіўся
з ласкі пана, які па асабістаму погляду вызначаў
колькасць падзелу на сялянскі двор. Вось дзеля чаго
мы бачым, што ў адной вёсцы валока зямлі роўна
(батрацкі надзел) 3-м дзецінінам, а побач, хаця і рэдка
— 30 дз.

Атрымаўшы надзел бяз пастбішчаў і сенажацяў,
беларускі «свабодны» селянін апынуўся ня ў лепшых
варунках жыцця, як і за прыгонам. Цяпер ён замест
прыгоннай павіннасьці мусіў даваць падаткі і вялізныя
выкупныя аплаты. Для пакрыцця іх селяніну трэба
было гадаваць больш жывёлы. Вось гэта яго і змусіла
ізноў зьварнуцца да былага свайго пана за пастбіш-
чамі і сенажацямі, якія былі адпушчаны селяніну за
працу. Настаў так званы «свабодны прыгон», які
сяляне называлі — пастбішчным. З часам на гэтыя
угодзьдзі было ў нас праведзена права супольнага ка-
рыстаньня і яны назваліся сэрвітутамі.

Адпусьціўшы сэрвітуты для вёскі, паны затры-
малі за сабой усе-ж яшчэ вялізарныя абшары. Так 26
гадоў пасля скасаваньня прыгону было зямлі:

Губэрні	У паноў 1887 г.	У сялян 1887 г.
Горадзенская	84,2%	8,1%
Віленская	89,5„	4,4
Віцебская	82,4„	5,4
Магілёўская	82,3	8,4
Менская	93,4	1,4

Як бачым з табліцы, у сялян у 1887 г. знаходзілася зузім нязначная частка зямлі ў параўнаньні з паноўмі. Між тым акт 19.ІІ 1861 г. прычыніўся да шпаркага росту насельніцтва на Беларусі, бо цяпер беларускі селянін не патрабаваў дазволу ад пана на жаніцьбу. Голад на зямлю рос з кожным годам. Ізноў для расейскага ўраду паўстала небяспека з боку сялян, якія пачалі бунтавацца. Рэвалюцыя 1905 г. на Беларусі адбылася пад лэзунгам «зямля працоўнаму сялянству.» Кліч гэты прымусіў царскі ўрад падацься да зямельнага пытання ўласцівым яму шляхам: адкрыць акцыі Сялянскага Зямельнага Банку і перавесці сялян на хутары. Але акцыя гэтага Банку хутка спынілася, бо цэны на зямлю падняліся і сяляне не маглі выплаціцца Банку, які выкідаў іх з купленых вучасткаў.

За 50 гадоў вёска пазнала што «пасля прыгонная свабода» зрабілася ілюзорнай, што эканамічны быт яго нісколькі не палепшыўся, ня гледзячы на ўсе «рэформы» царскага ўраду.

У 1918 годзе беларускія сяляне скідаюць з сябе шэрыя шынелі і вяртаюцца да сваіх халуп. Што-ж ён знаходзіць дома?

Асадніцтва, як вайсковае так і прыватнае на Беларускіх землях, парцэляцыя маёнткаў з вольнае рукі адабралі ў беларускага малазямельнага селяніна магчымасьць знайсці хаця «свабодны прыгон». Ён мусіў задавольніцца тым, што раней меў. Вось ад гэтага паўсталі расьці на беларускіх землях карлікавыя гаспадаркі, на якіх «неяк» мусіў жыць наш селянін.

Калі яшчэ ў 1905 г. па даследваньням статыста-

га гр. Ходскага—ад 1 да 10 дэс зямлі было гаспадарак: у Віленскай губ. 31,8 проц. Гарадзенскай 15,1 дык цяпер, ня маючы статыстычных дадзеных, гэты процант можна сьмела шмат павялічыць. Цяпер 1—3-х дзесяцінная гаспадарка у Заходняе Беларусі займае па колькасці першае месца сярод больш вялізных гаспадарак разам узятых. Гэта анармальнае зьявішча ў нас паўстала як вынік адсутнасці пабочных заробкаў і адплыву з вёскі лішніх рабочых рук. Воляй склаўшыся акалічнасьцяў беларускі малазямельны селянін штодня грашыў проціў «святотога» права прыватнае уласнасці, прыгадоўваючы лішнюю жывёлу на хлеб на сэрвітугах.

Сэрвітугы касуюцца, большая частка іх адыходзіць да маёнтку, а рэшта дзеліцца прапарцыянальна надзелу кожнага гаспадара вёскі. Ад малазямельнага селяніна адбіраецца апошняя падстава яго палугалоднага існаваньня, бо цяпер на 1—2-х дзесяцінах мусіць весьці самавыстарчальную гаспадарку; іншае пэрэспэктывы няма. Карлікавая гаспадарка на Заходняе Беларусі мусіць пракарміць сям'ю гаспадара з некалькі душ, карову, каня і іншых сапутнікаў гаспадаркі, ды плюс выканаць усе павіннасці, наложаныя на гаспадара яе, як «свабоднага» грамадзяніна.

Пэрэспэктыва весьці самавыстарчальную гаспадарку на адной-двух дзесяцінах без сэрвітугаў не магла не спалохаць нашага малазямельнага селяніна, пэрэспэктыва галоднага існаваньня без надзеі прагадаваць свайго кармільца каня прымусіла беларускую вёску змагацца з насоўваючысям на яе яшчэ новай небясьпекай.

Падзолістая глеба, як вытворчая фабрыка земляроба.

Праз глебу земляроб дабывае сабе ўраджай. Для земляроба павінна быць цікава і карысна ведаць самы механізм вытворчай глебы, ці добра яна працуе, што ў ёй

трэба паправіць і як высока магчыма падняць вытворчасць глебы. У даным выпадку я буду гаварыць толькі аб падзолістай глебе і таму, што на Беларусі пашыраны толькі падзолістыя і балоцістыя глебы.

Механізм глебы вельмі просты. Даждавая і сьнегавая вада, пападаючы на паверхню зямлі, працякае ў значнай меры ў глыбіню зямлі. Вядома, што яна пры гэтым будзе рашчыняць некаторую частку зямлі і выносіць уніз. Цяжка вадзе рашчыняць у сабе глебавыя часткі, але пры дапамозе раслін і мікробаў яна гэта патрошкі робіць. З працягам часу з верхніх пластоў глебы значны лік прадуктаў вымываецца, цалкам вымываецца ўся вапна, якая даволі цяжка рашчыняецца ў вадзе і пачынае вымывацца жалеза, якое прыдае зямлі чырвоны колер.

Глеба як бы падзяляецца на два пласты: асьветлены верхні бялявага колеру і асабліва чырвоны ніжэйшы. Справа ў тым, што вада на некаторай глыбіні глебы расходуюцца карэньнем жывых раслін, а вымывае вадой жалеза і частка іншых прадуктаў адкладаюцца ізноў.

Зусім адваротнае адбываецца ў глебе пад уплывам раслін. Сваімі каранямі, якія расліна шырока і глыбка пускае ў зямлі, яна здабывае сабе патрэбныя пажыўныя матэрыі, якія ідуць на пабудову карэньня, сьцябла, лісьця і г. д. Калі з поля здымаецца ўраджай, дык значная частка прадуктаў глебы пры гэтым траціцца зусім для глебы. Тое-ж, што заст ецца ад раслін (ржэўнік, карэньні) перагнивае і зьмешваецца з глебай. Галоўная частка перагною адкладаецца ў глебе бліжэй паверхні яе. Такім парадкам расліны падымаюць частку прадуктаў глебы з глыбіні да паверхні. На гэтым і грунтуецца сьстэма палепшаньня глебы праз залож. Сяляне кажуць, што глеба пры гэтым адпачывае; відавочна, што дзейнасьцю дзікіх раслін глеба абагачвае свой верхні пласт пажыўнымі матэрыяламі.

У выніку вымываньня і жыцьця раслін глеба прымае прыблізна наступны выгляд:

Ад 0 да 18 см. — шэры, перагноены пласт з астачаю тоўстых каранёў раслін; пласт гэты звычайна пульхны, распаханы.

18—40 см. жаўтавата-бялёсы падзолісты больш бялёсы кнізу, чым зьверху; карэньні раслін рэдкія і тонкія.

40—100 см. — жаўтавата ці буравата-чырвоны; пласт адкладу вымытага зьверху жалеза, моцна сцэмантаваны, часта распадаецца на камкі.

Ніжэй ідзе мала зьменены грунт (падглеб'е) крыху сьвятлейшага колеру, чым пярэдні.

Чым бялейшы і шырэйшы падзолісты пласт, чым глеба больш ападзоленая, тым больш у ёй прадуктаў пераходзяць у глебавы рашчын. А таму ў значнай меры

дапамагаюць расьліны, якія выдзяляюць сваімі маладымі карэнчыкамі кіслату, і мікробы, якія дапамагаюць згніваньню астаткаў расьлін.

Падзолісты пласт глебы зьяўляецца паказчыкам таго, на колькі інтэнсыўна працуе наша фабрыка.

Расьліна можа скарыстаць толькі тыя прадукты глебы, якія перашлі ў рашчын. Яна ўсасывае іх у сябе разам з вадою праз маладыя тонкія карэнчыкі, і па асобных жылках пераносіць ад караня ў сьцябло, галіны, лісьце і г. д.

Наш пасеў на полі толькі тады дасьць добры ўраджай, калі ў рашчыне глебы знаходзіцца даволі пажыўных матэрыяў. З гэтага пункту гледжаньня падзолістая глеба зьяўляецца вельмі добрай вытворчай с.-г. фабрыкай, бо рашчыненне ў ёй прадуктаў глебы ідзе з вялікаю сілаю.

Усе мы прывычаліся думаць, што найлепшымі глебамі зьяўляюцца чарназёмы,—бо яны багаты перагноём і іншымі патрэбнымі для расьліны прадуктамі. Яны заўсёды пульхны і не патрабуюць асаблівай апрацоўкі. Кажуць, што там досыць троху падрапаць зьверху глебу, пасеяць і ўсё добра парасьце.

Тут ёсьць свая доля праўды, але аб чым яна сьведчыць? Чарназёмы ляжаць на поўдзень ад падзолістых глеб. Там больш гарача, значна менш выпадае дажджоў і сьнегу. Тая вада, якая працякае ў глебу, далёка не праходзіць, бо хутка расходуецца густым травяным стэпам і ў чарназёмах адчуваецца недахоп вады. Таму гэта глеба мала прамыта і ў ёй шмат перагною, які не паспявае раскладацца да канца. У летку трава ў стэпу выгарае за недахопам вады.

Запасы пажыўных матэрыяў для расьлін там вялікія, але ў глебавым рашчыне іх бывае мала. Вясной, увосень і ў вільготнае лета там часамі усё добра расьце, але ў сухія годы летам у глебе не хапае вады, фабрыка становіцца і ўсё гіне. Чарназём, як фабрыка, працуе ня поўнай нагрузкай, часам і зусім становіцца.

Зусім іншае з нашай падзолістай глебай; яна заўсёды працуе добра. Але тут ёсьць недахопы падзолістае глебы. У той час, калі няма расьлін, значная частка прадуктаў глебы вымываецца ў глыбіню грунту. Вось чаму нашы глебы заўсёды пустыя. У іх, як на добрай фабрыцы, ніколі няма вялікіх запасаў сырцу; зараз-жа яны ідуць у пераработку.

Як вытворчая фабрыка, у зямляробстве падзолістая глеба зьяўляецца найлепшай глебай. Але пры ёй зямляробу патрэбна быць умелым і руплівым майстрам. Трэба ў свой час падаць патрэбныя матар'ялы, даць належнае ўгнаенне, добра апрацаваць і г. д. А карысьць ад гэтага будзе відавочная.

На падзолістых глебах дадуць вялікую карысьць і такія сьрыя і танныя угнаеньні, як размолаты фосфарытваты камень (фасфарытвая мука), торф, гной, лубін на зялёнае ўгнаеньне і інш. Падзолістая глеба сама зьяўляецца добрай фабрыкай для переработкі сьрых угнаеньняў у глебавы рашчын.

Таксама заўважана, што найбольшая вытворчасць нашых падзолістых глеб ня толькі ня меншая за іншыя глебы, а нават большая. З шырокай практыкі вядома, што чарназёмы даюць звычайна ўраджаі ў 80—120 пуд. жыта на дзес. Між тым у Нямецчыне і ў Бэльгіі, дзе тэхніка сельскай гаспадаркі стаіць вельмі высока, на падзолістых глебах сярэднія ўраджаі падняліся ўжо да 150 і 165 пуд. на дзес. На дасьледчым-жа полі Ціміразеўскай Акадэміі пад Масквой у 1921 г. дзес, жыта дала 247 пудоў.

Поўная забяспечанасьць падзолістай глебы вадой — мерны клімат, адсутнасьць шкоднікаў, якія на поўдні значна шкодзяць сельскай гаспадарцы, — складаюць вельмі спрыяючыя умовы для разьвіцьця сельскай гаспадаркі ў нас на Беларусі. Аднак, тысячагодзьдзямі сельскага гаспадараньня спустошаньня глебы даюць вельмі слабыя ўраджаі (30-40 п. жыта) і селянін прымушан кідаць сваю старонку і шукаць свьязэйшай зямлі ў Сібіры і на Далёкім Усходзе, дзе прыродныя умовы ў значнай меры падобны нашым.

Наша-ж глеба ўсё працуе і патроху псуецца. Земляроб, пазнавай сваю фабрыку—глебу і давай ёй „сьрцу“, угнаеньняў, каб не працаваць у пустую.

„Плуг“ № 7 1927 г.

П. Рагаты.

Сарнякі на полі.

Хто з земляробаў ня ведае, што такое сарнякі на ніве і якую яны прыносяць шкоду нашаму земляробству? Шкоднасьць ад сарнякоў ня толькі тая, што яны часта глушаць нашыя культурныя збожжы, зьмяншаюць прадукцыйнасьць труднае працы нашага селяніна, але часта, зьяўляючыся дамешкай атруты да хлябоў, робяць і ня здатнымі іх да ужываньня.

Разам з земляробствам зьявіліся і сарнякі. Ужо ў найстарэйшай кнізе-бібліі мы сустракаемся з імі (прытча аб плевелах), дзе тлумачыцца, што сарнякі ёсьць праца чарта. Даўней чалавек, заражоны рознымі забабонамі і, бачачы ў сарняках насыланьне д'ябала, адчуваў сябе бязьсільным з імі змагацца і спакойна назіраў, як яго праца амаль не да шчэнту нішчыцца сарнякамі.

Часы змяніліся, забабоны адыходзяць у краіну мінуўшчыны, чалавек паступова асвабоджаўся і асвабоджаецца ад розных прышчэпліных вякамі вераваньняў, на месца дурацкіх забабонаў уваходзіць усемагутная навука, заклікаючы нас не спакойна назіраць за злом, а весьці з імі бязьлітасную вайну.

Каб удала весьці вайну з ворагам, вайсковая навука кажа, што перш-на-перш пазнай ворага, каб яго хутчэй даканаць. З гэтай мэтай мы пастараемся трохі задзяржацца над прыродай нашага ворага.

Большасьць сарнякоў, што так шкодзяць нашым збожжам, множацца насеньнем. Каб забясьпечыць сваё жыццё ў патомстве, усіх дзікіх сарнякоў прырода надзяліла надзвычайнай вытрываласьцю з неспрыяючымі ўмовамі. Некаторыя сарнякі захоўваюць здольнасьць да прарастаньня ў вільготнай зямлі да 10 гадоў. Гэта часта зьяўляецца прычынай, што на ніве, на якую не высяваліся сарнякі і якіх ня было блізка на межах і ўзроўках, у адзін год раптоўна зьяўляюцца на ніве ў такой колькасці, што зусім глушаць збожжа. Гэты факт, шмат дзе на Беларусі параздзіў забабоны, што некаторыя культурныя зярняткі могуць ператварацца ў сарнякі, як напр: больш адсталыя нашы сяляне яшчэ веруць, што з зярняці жыта ў некаторы год могуць вырасьці каліўі гірсы і ваабарот.

Часам сарнякі заносяцца з далёкіх месцаў ветрам, дзеля чаго прырода хітра надзяліла іх рознымі крылаткамі, заносяць іх жывёлы і чалавек, да якіх насеньне сарнякоў прымацоўвацца рознымі калючкамі і кручкамі.

Але больш усяго на ніву заносіць сарнякі сам гаспадар разам з насеньнем, а больш з гноем. Насеньне сарнякоў, пралежаўшы ў гнаі, або нават прайшоўшы цераз страўны праход жывёлы, ня толькі ня траціць здольнасьці да прарастаньня, але там яны падрыхтоўваюцца да больш дружных усходаў.

Шмат насеньня сарнякоў пры неспрыяючых ўмовах гіне, не даўшы жыцця сабе падобным. Але і тут хітрая прырода паклапацілася заапекавацца імі і надзяліла іх надзвычайнай плоднасьцю; напрыклад, адно каліво стварае зярнят:

1) Палявая бярозка да	400	шт.
2) Гірса	840	„
3) Кукаль	1054	„
4) Васілёк (валашка) „	6,680	„
5) Мятлюк	13,416	„
6) Дзікі мак	19,440	„
7) Асот	35,500	„
8) Пастуш'я сумка „	73,000	„

Амаль ня ўсе сярнікі ў нас мясцовага паходжаньня,

з'явіліся ў нашым краю разам з рэштай расьліннасці. Зразумела, што ў працягу гісторыі флэры*) ў нас яны добра прызвычаліся да мясцовых умоў і лепш прывыклі да нашых глебеў і клімату. У той час, культурныя збожжы бадай што ўсе прынесены да нас з далёкіх чужых краёў, і тут іх чалавек паступова прымусіў расьці. Гэта і дае сарнякам перамогу ў барацьбе з культурнымі збожжамі і без дапамогі чалавека апошнія хутка былі-б выціснуты з нашых палёў.

Апрача таго, што сарнікі атручваюць часта наша збожжа, глушаць яго на ніве, яны шкодзяць нашаму земляробству ўкосна. Шмат сарнякоў даюць прытулак розным шкодным жучкам і матылём, якія адкладваюць свае яечкі на гэтых сарнях. З ячак выходзіць вусені, якія перш жывуцца расьліннай часткай свайго гасьцінага гаспадара, а потым пачынаюць губіць нашы палі, агароды і сады. Часам гэта страта бывае вялізарная.

Сярод сарнякоў зьяўляюцца і чужаеды (паразіты) якія жывуць ня сокамі з зямлі, а прылепліваюцца да культурнай расьлінкі і высмактываюць з яго сокі. Да такіх чужаедаў належыць вядомая гаспадаром павіліка, што нападае на лён, канюшыну.

Азнаёміўшыся з прыродай нашых ворагаў, гаспадар мусіць скіраваць усе высілкі на барацьбу з імі.

Як папярэдзіць распаўсюджваньне сарнякоў. Змагацца з сарнякамі на ніве трудна і за адзін год іх вынішчыць нельга. Кожны разумны гаспадар мусіць старацца папярэдзіць іх распаўсюджваньне і на гэта зьвярнуць пільную ўвагу і перш-на-перш не занасіць іх на поле самому.

Мы ведаем, што насенне сарнякоў заносіцца разам з псевам, або з гн. ем. Вось тут мы і пачнём змагацца з сарнякамі. Трэба раз на заўсёды кінуць ачыстку насення ручным спосабам і перайсьці да машыннага. Што машына лепш ачышчае ад сарнякоў, чым рука, паказвае наступная таблічка:

Пры ачыстцы аўса рукой выходзіць сарнякоў	7,58%
„	арфай 6,86%
„	сартоўкай 3,77%

Далей кожны гаспадар мусіць асьцерагацца кідаць насенне сарнякоў ў гной, скармліваць цалком скацінай. Мякіну трэба даваць жывёле запаранай. Ня даваць насенню высцець на расьлінцы, дзеля чаго ўсе узмежкі каля нівы, калі іх нельга скасаваць, дык абавязкова скасіць яшчэ у часе красаванья іх, а то і раней. Скашваньне трэба рабіць часцей.

* Флэрай называюць усе царство расьлін.

Весьці апрацоўку раллі так, каб выклікаць дружны ўсход сарнякоў, якія наступнай апрацоўкай зьнішчыць.

Ня высяваць адну і тую расьліну падрад на адным месцы, а завесьці чаргаваньне культур, ці інакш кажучы — перайсьці да правільнага севазвароту. Даказана, што пладазьмены на полі спрыяюць зьнішчэньню сарнякоў.

Далей, трэба ўцяміць, што ня толькі шкодным вывазіць сарнякі з сядзібы на віву, але шкодна і з поля прывазіць у сядзібу.

Змаганьне з сарнякамі — справа трудная, але карысьць для гаспадаркі вялізная. Да гэтага змаганьня, усё-ж-такі трэба перайсьці рашуча.

У. Павалковіч

Р а ж к і.

Па расейску — споринья,
па польску — sporysz,
па лацінску — *Clariceps purpurea*.

Ражкі ў каласох збожжа вядомы кожнаму земляробу. Звычайна нашы гаспадары мала на іх звярочваюць увагі, а гэта дзеля таго, што мы яшчэ ня ведаем, што гэта за зьявішчэ ў каласох і якая ад іх можа быць і бывае шкода або карысьць. Нашы гаспадыні і дзеці, а разам з імі і некаторыя гаспадары, убачыўшы ражкі на збожжы, кажуць, што колас „спаліла маланка“. Гэтым справа і канчаецца, а ражкі растуць, сьпеюць, пападаюць пры абмалоце ў аруд, а потым і ў хлеб. І ня думаем мы, што ў такім хлебе мы маем атруту, ад якой бывалі выпадкі, што паміралі дзясяткі тысяч людзей. На шчасьце, ў нас дамешка гэтых ражкоў у хлебе бывае нязначная, каб ад яе павальна ўміралі людзі, але гэта часта трапрапляецца, калі хлеб з больш-менш значнай дамешкай гэтых ражкоў, дык ён выклікае незразумелыя для нашага селяніна болі ў жываце, ад якіх пачынаюцца сутаргі, ванітаваньне, корчаньне і г. д.

Пазнаёміўшыся са шкоднасьцю ражкоў, мімаволі насоўваецца думка, што іх трэба адлучаць ад збожжа. Вось калі мы гэта зробім, дык ня толькі абясшкодзім наш хлеб, ухілім магчымыя болі нашага арганізму, але яшчэ гэтыя ражкі могуць даць вам не адну залатоўку. За беларускія ражкі заграніцай плацяць добрыя грошы і ўжываюць іх для лякарства. Для гэтага трэба іх збіраць і перахоўваць адпаведным спосабам.

На лякарства патрэбны ражкі толькі жытнія. Найлепшымі лічацца такія ражкі, які сабраны за 2—3 тыдні да жніва. Ражкі сабраныя са снапоў, або выбраныя з выма-

лачанага жыта, менш каштоўныя на рынку, хаця іх таксама ўжываюць на лякарства. Ражкі, сабраныя на карані жыта, трэба падушыць, але не на сонцы, ад праменьняў якога ражкі трацяць сваю вартасць, як лякарства. Сырасць таксама шкодзіць ражком і заплясьнелыя ражкі ня купляюць купцы.

Трымаць сабраныя ражкі трэба ў сухім мейсцы, запакаваўшы іх ў драўляныя скрыначкі, абложаныя з сярэдзіны паперай. Скрыначка павінна быць добра зачынена. Ражкі пажадана як найхутчэй прадаць. Перасылаюцца яны ў папяровых або палатняных торбачках. На торбачках трэба зрабіць надпіс: 1) год і месяц; 2) з якога жыта — азімага ці ярыцы зьбіраны (на карані, на снапох ці з вымалачанага жыта).

Б. К.

Ш а л ы.

(Паводле Шмулевіча).

На нашых землях часта зьяўляюцца выпадкі шалаў з жывёламі і нават з чалавекам.

Шалы перш-на-перш зьяўляюцца ў сабак, кошка, ваўкоў і лісіц і ад укусу іх шалы пераносяцца на іншыя жывёлы і чалавека.

Самастойнае зьяўляньне гэтае хваробы, як некаторыя думаюць, сумліўна. Шалы зьяўляюцца незалежна ад часу году, ад пагоды, корму і іншых вонкавых прычын. Сутнасьць прычыны шалаў яшчэ вэтэрынарыя недасканала высветліла, хаця больш і больш у апошнія часы бачуць гэту прычыну ў пастаці маленькіх аргамізмаў, знаходзячыхся ў сліне і ў нэрвай сьстэме шалёных жывёл.

Пасьля ўкусу шалёнай жывёлай не адразу і ня ўсе жывёлы хварэюць. Сабакі і кошки хварэюць ад укусу да 25%, іншыя каля 30%, людзі да 20%. Хаця, калі ўкус быў у галаву, або часткі, блізкія да галавы і сэрца, дык гэты працэнт павялічваецца да 90.

Ад моманту ўкушэньня да першых прыкметаў (інкубацыйны перыяд) праходзіць іншы раз даволі значны час. Пры ўкусах верхняе часткі цела інкубацыйны перыяд карцейшы.

Шалы сабак пачынаюцца зьменаў іх тэмперату: сабакі робяцца сумнымі, вялымі, хаваюцца па куткох, часта ўцякаюць са свайго двара і шляюцца па ваколіцы.

У некаторых выпадках сабакі пры шалах злыя, палохлівыя, ловяць мух, калі іх нідзе ня відаць, кідаюцца на дзьверы і іншыя рэчы. Апэтыт зьмяншаецца, а смага павялічваецца. У гэты час сабакі праглынаюць трэскі, салому,

гной, зьяўляецца сьліна, дрыжакі і іншыя праявы. Апошні пэрыяд шалаў як пры ціхіх, так і пры буйных шалах, адзначаецца паралічам заду і падсанкаў (чэлюсьці). Сабака здыхае звычайна па 4—7 днях. Пры ускрываньні шалёнай сабакі характэрных прыкметаў не знаходзяць; толькі часта у жывату знаходзяць салому, гной, шкло, палкі і іншыя рэчы. Выразна пазнаць хваробу бывае трудна, дзеля чаго прышчэпліваюць мозг шалёнай сабакі кроліку, і калі кролік шалее, судзяць аб хваробе сабакі. Для прышчэпліваньня патрэбныя спецыяльныя інструманты, спецыяльныя веды тэхнікі і навук.

Шалы ў ката падобны да шалаў сабак. Таксама і прыкметы шалаў ваўкоў падобны да шалаў сабак. Кошкі часта пры шалах кідаюцца на твар сваёй ахвяры, глыбока і небясьпечна дзяруць. Больш усяго страшны ўкусы шалёных ваўкоў.

Шалы коняў пачынаюцца сумным і вялым характарам, або выразным безпакойствам. У апошнім выпадку коні раптоўна лажацца, ўскікваюць, фыркаюць, храпяць. Потым у хворых коняў зьмяняецца апэтыт, зьяўляецца норыў кускаў іншых жывёл і чалавека. Жаданьне кусацца бывае так вялізнае, што яны кусаюць саміх сябе, вырываюць сабе скуру, мапонку. Пасьля такіх праяваў, коні ізноў становяцца вялымі, большаю часткаю ляжаць уздрыгваючы. Пасьля ізноў праявы буйнага характару, нарэшце параліч заду і сьмерць па 4—6 днях хваробы.

Шалы рагатае скаціны пачынаюцца беспакойствам жывёлы, зьмяншэньнем апэтыту, жвачкі, малочнасьці. Пры зьяўленьні сабакі на жывёлу нападае страх, гнеў, яны кідаюцца на сабаку з рагамі, зубамі і нагамі. Бываюць выпадкі, што шалёныя рагатныя жывёлы кідаюцца на іншых жывёл і на чалавека. Жывёла адным матам раве. Пасьля буйных праяваў шалу, жывёла робіцца вялай, дрыжыць, выпускае шмат сьліны, пакуль не настане паралічу заду, соўлівасьць і сьмерць па 4—7 днях хваробы.

Сьвіньні яшчэ да праяваў шалаў грызучь і кусаюць скуру на тых мясцох, дзе ўкусла сабака, што часта бывае і ў іншых жывёл. Пры буйным ходзе шалаў прыкметы падобны да іншых шалёных жывёл, пакуль па 2—3 днях не настае сьмерць. Пры спакойных праявах шалаў, сьвіньня закопваюцца ў падсьцілі і там ціха ляжыць да самай сьмерці.

Лекі. Раз ужо шалы выявіліся ў жывёлы, дык лекі тут амаль безкарныя. Для змаганьня з шаламі важна папярэдзіць іх зьяўленьне. Для гэтага ўсе шалёныя жывёлы мусяць быць зараз жа забіты і закапаны са скурай глыбока, каб ня выкапалі сабакі і ваўкі. Памешканьні і рэчы, заражоныя шалёнымі жывёламі, павінны быць дэзынфіцыраваны вяртам (кіпятком) ці рашчынам сулемы (1:1000). Трэба зьніш-

чаць брадзяхчых, сабакі накладваць на іх наморднікі. Пасья ўкусу шалёнай ці падазронай сабакай жывёлы, усунуць яд з раны, патрымліваючы сільны крываток; кроў з раны выдаўляюць, раны вымываюць крэалінам, рашчынам сулемы, або прыпальваюць гарачым жалезам.

У апошнія часы з пасьпехам робяць так званья Пастэрэўскія прышчэпліваньні. Паліцыя ў такіх выпадках мусіць даць самую паспешную дапамогу для перавозу падазронных на шалы да станцыі прышчэпліваньня.

Гаспадарчыя парады.

Пытаньне. Сёлета ў жыце зьявілася шмат сарнякоў, краску якой прысылаем рэдакцыі. Ці гэта ёсьць віка азійная і ці варта зьбіраць яе на насеньне?

К. Шаўлюга.

Адказ. Назоў сарнякоў у Вашым жыце будзе па лацінску *Vicia lathyroides* (чынападобны гарашок), сарняк, якога можна спаткаць па нашых лугах, межах. Азімая віка, ці як яе яшчэ называюць касматай, пяшчанай, па лацінску (*Vicia villosa*) розніцца ад звычайнай пасеўной вікі большаю касматасьцю сьцебеля і лісткаў, ад чаго і атрымала назоў касматай. Фіялетавыя краскі сабраны ў густыя грудкі. Струкі шырокія і недаўгія маюць па 3-4 дробных зяряткаў. Расьце у дзікім стане па нашых палях і красуе ў чэрвеню і ліпеню месяцах. Расьлінка аднагадовая, але пасеяная ў восень разам з жытам, на другі год дае раньні пакос добракаснага корму. Любіць глебы лёгкія.

Лепш насеньне касматай вікі набыць са складаў насеньня.

Ваш сарняк кульцівірваць не знаходзім сэнсу.

Пытаньне. „Якое зельле на ўдзяржаньне кабылы ат „зверганьня“?

2) Як абараніцца ад мурашак, якія лазюць у вульлей да пчол?

3) Як лячыць кривавую мачу ў кароў.

С. Доўгач.

Адказ. 1) Што такое „зверганьне“, рэдакцыя ня ведае. Пастарайцеся даць больш падрабязнае апісаньне прыкметаў хваробы, тады зможам даць параду.

2) Адна нямецкая сельска-гаспадарчая часопісь раіць проціў мурашак, нападаючых на пчол, насыпаць вулей і гнёзды мурашак таўчоным часнакам. Спрабуйце і напішэце нам, як гэты спосаб дзейць.

3) Крававая мача ў кароў часцей усяго бывае на тых каровах, якія пераведзены на новыя пастбішчы (як кажуць сяляне на наводных каровах). Прычынаю бывае: балоцістыя, кіслыя тарфяныя пастбішчы, а таксама і сена з такіх пастбішч. Выклікаць крываўку могуць пупышкі вольхі, сосны, дуба, а роўна і травы, як казьялкі, малачайнікі, пралескі і др. Расьліны, пакрытыя іржой, грыбкімі, авадамі і іх калам, вада са стаячых балот могуць часта выклікаць крываўку.

Попасная крываўка выклікаецца асобымі мікробамі і зараза распаўсюджваецца кляшчамі. Заразная крываўка звычайна зьяўляецца летам. Тут, як толькі зьявіцца хвароба, жывёлу трэба перавесці на іншае пастбішча ці ізаляваць (аддзяліць ад іншых) у хляве.

Мяккі корм, добракаснае пастбішча, сьветлае памешканьне, пошла, малако—добра памагаюць пры крываўцы.

Часта памагае дача ў сярэдзіну селянакідлай хініны 2 зал. і кухоннай солі 1 зал. Гэту сумязь даваць тры разы у дзень. Даюць таксама солянага квасу (ў аптэцы дастаць) 2 зал., камфорнага сьпірту 7 зал., атвару івавай кары $\frac{1}{2}$ бутэлькі на 1 раз. Паўтараюць у працягу дня 4 разы.

Праўныя парады.

Пытаньне. Маю 50-ці гадоў бацьку, 45 гадоў матку і 15 гадоў сястру. Ці маю права на адтэрмінаваньне вайскавай службы?

А. Карэйка.

Адказ. Мін. спраў унутраных высьняе, што адтэрмінаваньне вайскавай чыннай службы можа быць зроблена: сыну няздольных да працы бацькоў, калі тыя ня маюць больш здольных да працы дзяцей. Калі дахторская камісія вашым бацьком вызначыць ня здольнасьць да працы % менш 35, дык вы падляжыце чыннай вайскавай службе; калі гэты % будзе ад 35 да 55, дык гэта залежыць ад пагляду ўлады, вызначаючай адтэрмінаваньне, калі-ж вашы бацькі дастануць процант няздольнасьці большы, чым 55, вам адтэрмінаваньне службы вайскавай дадуць.

Не падлягаюць доктарскаму баданьню бацька звыш 60 гадоў, самотная матка звыш 45 гадоў, сёстры да 18 гадоў і браты да 16 гадоў.

Пытаньне. Мне адмовілі ў адтэрмінаваньні вайскавай службы. Да каго маю зьвярнуцца з жалабай **П. Л.**

Адказ. Акульнік міністра ўнутраных спраў высьняе, што ў выпадку адмовы адміністрацыйнай уладай на адтэрмінаваньне вайскавай службы, або наданьня палёгкаў, дык

рэкрут мае права ў працягу 14 дзён, лічучы ад дня атрыманьня адмоўнай дэцызіі, скласьці жалабу да ваяводы. Жалабу трэба перадаць праз павятовага старасту, або праз уладу, ад якой рэкрут атрымаў адмову. Права падачы жалабы губляе сваю сілу праз 14 дзён. Падача жалабы не асвабджае рэкрута ад яўкі да войска.

Наша хроніка.

Раптоўная зьніжка цэн на збожжа. У прадбачаньні голаду на Беларускіх землях урад і прыватныя купцы закупілі з восені мінулага году значны запас збожжа.

Як вясной выясьнілася, што збожжа ў Польшчы было даволі, а заграніца польскага збожжа не патрэбавала, гэты загадзьдзя закуплены запас мусіў прадавацца на ўнутрым рынку па паніжанай цане, са стратай для купцоў. Урад скасаваў пошліну, каб прадаць збожжа дзяшавей на загранічным рынку.

У падобную сытуацыю ўрад і прыватных купцоў паставіў Польскі Галоўны Статыстычны Аддзел, які даў статыстычныя дадзеньня нязгодныя з праўдай.

Льготная тарыфа на збожжа для галадаючых Віленшчыны. У сувязі з пануючым голадам на Віленшчыне, улады ўхвалілі паніжаную жалезна-дарожную тарыфу на правоз артыкулаў першай патрэбы (жыта, ячмень, авёс, бульба, каша, алеі, саланіна), якія напраўляюцца ў раён галадаючых. Ухвала мае сілу з 15 жніўня г. г., гэта значыць, калі Віленшчына нажне ўжо свайго хлеба.

Бяленьне вонкавых сыцен хат. Выйшла распараджэньне аб бяленьні вонкавых сыцен хат па вёсках і мястэчках. Бяленьне хат мае мэту — хіба вонкавы від Польшчы.

Жыцьцё Усходняе Беларусі.

— Аддзел Прыроды і Гаспадаркі Беларускае Акадэміі Навук мае увесьці ў склад Акадэміі некалькі акадэмікаў з прычыны сур'ёзнасьці навуковай работы па вывучэньні прыроды і гаспадаркі В. С. С. Р.

— Рада Беларускае Акадэміі Навук арганізуе Інстытут прамысловасьці, задача якога зьяўляецца ўсебаковае вывучэньне прамысловасьці Беларусі. Інстытут будзе існаваць пры Бел. Акадэміі Навук на аўтаномных пачатках.

— Інстытут мае складацца з 3-х аддзелаў: хэміка-тэхнічнага з цэлым шэрагам лябараторый; 2) энэргэтычнага з лябараторыямі: цэпласілавай, гідра-дынамічнай; 3) аддзелу

будаўнічых матэрыялаў і арганічнай прамысловасьці. Урад Б. С. С. Р. на інстытут адпускае 300.000 руб.

— Галоўнавука Б. С. С. Р. распрацавала плян навуковых экспэдыцыяў з мэтай вывучэньня прыроды і гаспадаркі далёкіх краін. Для гэтага урадам адпускаецца ў бягучым годзе 135.000 руб.

— Апрацаваны плян народнае гаспадаркі Б. С. С. Р. на пяць гадоў 1928—1933 паводле пяцігадовага пляну С. С. С. Р., з характэрнысткай, якога нашы чытачы знаёмы з папярэдняга нумару „Сахі“.

Беларускае жыццё заганіцай.

Р. С. Ф. С. Р. Дзяржаўнае выдавецтва друкуе і падрыхтоўвае да друку лепшыя творы беларускіх пісьменьнікаў у перакладзе на расейскую мову. Над гэтым працуе шмат беларускіх і расейскіх пісьменьнікаў і вучоных.

Усходняя Украіна. У апошнія часы Украіна зацікавілася беларускаю культураю. Украінская Акадэмія Навук у Кіеве наладзіла вечар беларускае культуры.

З устынным словам пра беларуска-украінскія адносіны выступіў вядомы ўкраінскі гісторык праф. Гермайзэ. У цікавай прамове ён гаварыў пра вялікае значэньне культурнай сувязі паміж Украінай ды Беларуссю. Грам. Гермайзэ ўспомніў старыя часы, калі яму ў яго рэвалюцыйнай рабоце шмат давялося сустракацца з беларускімі дзеячамі.

Пасьля прамовы прафэсара выступіў квартэт Беларускага Украінскага Дзяржаўнага Тэатру. Беларускае песня ў Кіеве зрабіла вялізарнае ўражаньне, публіка прасіла некаторыя песні паўтараць на некалькі раз.

Латвія. Усьлед за Рыгай і Дзьвінск рыхтуецца да „Сьвята Дня Беларускае Культуры“. Гэтае сьвята мае на мэце азнаёміць латвійскае грамадзянства з культурнымі дасягненьямі Беларускага Народу. На сьвяце, на якім грамадзянства будзе аглядаць культурныя экспанаты нашага народу, будзе фігурнаваць пераважна Усходняя Беларусь. Заходняя Беларусь сабрацца на незалежным ад нас прычынам на сьвята ня здолеа.

На выстаўцы будзе наладжаны „куток беларускае прэсы“ з пэрыядычнымі выданьнямі ўсіх беларускіх зямель.

Амэрыка. На чарговай выстаўцы ў травені 1929 г. міжнароднага Т-ва Кніжнага знаку ў Лос-Анджэлосе (Злучаныя Штаты Паўночнай Амэрыкі) прымяць ўчасьце і беларускія мастакі з Усходняе Беларусі.

Цэны ў Вільні 25.VI.1929 г.

Жыта 100 кілёграмаў	34.00—32.00
Ячмень " "	33.00—32.00
Авёс " "	34.00—33.00
Бульба " "	25.00—19.00
Вотрубі пшонныя "	30.00—25.00
" жытнія "	25.00—20.00
Салома " "	13.00— 9.00
Сена " "	15.00—10.00
Масла салёнае 1 кгр.	4.50— 3.50
" несалёнае "	5.00— 4.00
Сыр вясковы "	1.50— 1.20
Цыбуля "	0.50— 0.45
Малако 1 літр "	0.35— 0.25
Сьмятана " "	2.0— 1.40
Цукер пясок 1 кгр.	1.60— 1.58
" у кусках "	1.90— 1.85

ПРЫЙМАЕЦЦА ПАДПІСКА

на сельска-гаспадарчую

часопісь

„САХА“

на 1929 год.

Тыя падпішчыкі, якія прышлюць адным пераказам падпіску на пяць нумароў—шосты дастануць дарма.

Пры гэтым нумары ўсім гадавым падпішчыкам «Сахі» высылаецца кніжка «Як палепшыць пашчаную глебу».

Гадавая падпіска 3 злоты.

На паўгоду . . . 1 зл. 75 гр.

Адрэс Рэдакцыі: Вільня, Віленская вуліца № 8.